

argumentuoti teiginiai. Mūsų sociologai pareiškė ne vieną naują mintį. Tiesa, buvo ir silpnesnių pranešimų.

Vieną priekaištą galima padaryti ir Lietuvos sociologams; susipažinus su jų pranešimais, lieka neaišku, kokios galimybės yra (arba atvirkščiai — kokios susidaro kliūtys) tuos pasiūlymus realizuoti? Tai labai svarbi aplinkybė, galinti skatinti arba stabdyti naujus tyrinėjimus. Šiaip ar taip, siekti, kad studentijos problemos būtų tyrinėjamos pačiais įvairiausiais aspektais, į tą darbą įtraukiant ne vien visuomeninių mokslų ar fizinio lavinimo, bet ir kitų, ypač profiliuojančių disciplinų, dėstytojus, yra būtina. Be to, toks svarbus ir sudėtingas darbas vargu ar gali būti sėkmingai vykdomas visuomeniniais pagrindais. Reikėtų sukurti pakankamą materialinę sociologinių tyrimų bazę. Visų aukštųjų mokyklų vadovybių ir atitinkamų ministerijų pareiga tuo pasirūpinti.

B. Kuzmickas

TIKROVĖS PROCESŲ DĒSNINGUMO DIALEKTINIO SUPRATIMO SPECIFIKA

Dėsnungumo kategorijos reikšmė moksliniam tikrovės pažinimui ir praktiniam jos keitimui paaškina tą dėmesį, kuris skiriamas jos analizei tiek marksistinėje, tiek nemarksistinėje filosofinėje literatūroje. Tačiau ne visi dėsnungumo problemos aspektai vienodai plačiai tyrinėti. Iki šiol marksistinėje filosofinėje literatūroje daugiausia vietos skirta tikrovės dėsnų objektyvumo, pažinimo klausimams, idealistinių dėsnungumo koncepcijų kritikai. Viena iš nepakankamai nušviestų dėsnungumo problemos pusių yra dėsnungumo problemos dialektinio sprendimo specifika, šio sprendimo skirtumas nuo metafizinio-mechanistinio sprendimo būdo. Kaip tik šiam reikalui ir skirta V. Radvilavičiaus disertacija „Dialektinis tikrovės procesų dėsnungumo supratimas ir jo metodologinė reikšmė“¹, sėkmingai apginta 1969 m. birželio 10 d.

Sprendamas užsibrėžtą uždavinį, autorius vadovaujasi istorizmo principu. Disertacijoje aiškinama dėsnungumo kategorijos kilmė, raida, dėsnungumo dialektinio supratimo prielaidų formavimasis.

Pirmoje disertacijos dalyje nagrinėjama, kaip atsispindėjo tikrovės procesų dėsnungumas pirmykštėje pasaulėžiūroje, kaip susiformavo dėsnungumo sąvoka senovės filosofijoje, aptariami pagrindiniai metafizinio determinizmo bruožai.

Analizuodamas pirmykščių žmonių pasaulėžiūrą, disertacijos autorius nurodo ir aiškina jai būdingą antropomorfinį priežastingumo supratimą,

¹ V. Radvilavičius, Dialektinis tikrovės procesų dėsnungumo supratimas ir jo metodologinė reikšmė, filos. mokslų kand. dis., Vilnius, 1969, 162 p.

pasireiškiantį priežasties sutapatinimu su veikėju ir požiūriu į gamtos procesus kaip į veiksmus, akcentuoja dėsningumo suvokimo momentus magijoje, mitologiniuose pirmykščio žmogaus vaizdiniuose apie antgamtinių jėgų veiklą.

Nagrinėdamas senovės, ypač graikų, filosofiją, V. Radvilavičius pažymi vis stiprėjančią joje tendenciją aiškinti pasaulį moksliskai, atmesti mitologinio, religinio aiškinimo tradiciją. Autorius plačiau aptaria Mileto mokyklos atstovų, Heraklito, Demokrito, Aristotelio filosofines pažiūras dėsningumo problemos aspektu. Iš disertacijos aiškėja, kad senovės graikų filosofijoje randame dėsningumo kategorijos ir ją apibrėžiančių sąvokų — priežasties, būtinumo, visuotinio, pasikartojamumo, esmės — teorinį įprasminimą. Autorius nurodo ir silpnąsias senovės mąstytojų pažiūrų į dėsningumą puses: antropomorfizmo bruožus, stebėtojišką požiūrį ir spekuliatyvumą, požiūrį į vystymąsi tik kaip į pasikartojančių ciklų kaitą, dėsningumo kaip atskiros esybės supratimą.

Atskirame disertacijos skyriuje apibūdinama metafizinė dėsningumo koncepcija, išryškinamas metafizinio metodo gnoseologinių prielaidų atsiradimas.

Antroje disertacijos dalyje pateikiama dialektinė tikrovės procesų dėsningumo koncepcija. Jame iškeliamos dialektinio tikrovės procesų supratimo mokslinės prielaidos, materialistinės dialektikos pagrindinių principų reikšmė dialektiniam dėsningumo supratimui, aiškinama dėsno sąvoką apibrėžiančių kategorijų dialektinės interpretacijos specifika, aptariama dialektinės tikrovės procesų dėsningumo koncepcijos metodologinė reikšmė.

Nagrinėjant mokslines dialektinio tikrovės dėsningumo supratimo prielaidas, disertacijoje nuosekliai parodoma, kaip mokslinio pažinimo pažanga griovė metafizinę, mechanistinę požiūrį į gamtą kaip izoliuotų, pastovių reiškinių sandaugą ir formavo dialektinį pasaulio, kaip sąveikaujančių reiškinių-procesų vieningos visumos, vaizdą.

Disertacijoje akcentuojama ir parodoma pagrindinių materialistinės dialektikos principų reikšmė, sprendžiant dėsningumo dialektinio supratimo specifikos klausimą.

Aiškinant objektyvaus tikrovės procesų dėsningumo santykį su jo teorine išraiška mokslinėje dėsno sąveikoje, kritikuojama metafizinė jų tapatinimo tendencija, pabrėžiamas dėsno kategorijos supratimo santykinumas, kitimas, priklausomybė nuo ją apibrėžiančių sąvokų turinio.

Disertacijoje atskleidžiama bendrybės, pasikartojamumo, esmės, būtinumo kategorijų metafizinės ir dialektinės interpretacijos specifika, nurodomos metafizinio jų aiškinimo apraiškos filosofinėje literatūroje. Jos dažniausiai susijusios su stebėtojišku požiūriu: apibrėžiant bendrybės, pasikartojamumo, esmės sąvokas, išeities tašku imamas ne tikrovės

reiškinių rišlumas, bet atskiri, savarankiški reiškiniai; reiškinių tarpusavio sąryšis ir sąlygotumas užleidžia vietą hipertrofuotam jų atskirumo, pastovumo išpūdžiui. Bendrybės, pasikartojamumo, esmės, būtinumo pažinimas tokiu atveju „tampa ne tikrovės tyrinėjimo, o stebėjimo rezultatu“². Autorius pabrėžia, kad esmingiausia šių sąvokų mokslinio supratimo sąlyga yra jų santykinumo pripažinimas, jų prasmės absoliutizavimo vengimas.

Skyriuje apie dėsnių vietą dialektinėje tikrovės interpretacijoje pateikiami metafizinės ir dialektinės tikrovės ir dėsnių koncepcijų skirtumai, sprendžiant dėsnių vietos tikrovėje klausimą. Metafizinį požiūrį apibūdina dėsnių kaip savarankiškos esybės supratimas, tikrovės procesų vienareikšmiško determinuotumo principas, determinizmo siejimas tik su dinamine gamtos dėsnių išraiška, tikrovės dėsningumo koncepcijos grindimas atskirų savarankiškų dėsnių visumos tarpusavio sąveika. Dialektinis požiūris į tikrovę, reiškinių visuotinio sąryšio principas yra logiškai nesuderinami su metafiziniam galvojimo būdai savybingu griežto tikrovės procesų determinavimo reikalavimu, su „pažiūra į tikrovės procesų dėsningumą kaip atskirų sąveikaujančių dėsnių visumą, nes atskiri procesai gali būti determinuoti tik santykinai, t. y. tik tam tikrų visuotiniame sąryšyje susidariusių bendrų sąlygų atžvilgiu“³.

Paskutiniame disertacijos skyriuje aptariama dialektinio tikrovės procesų dėsningumo supratimo metodologinė reikšmė. Šiame skyriuje autorius aiškina bei įvertina taip pat ir idealistinių dėsningumo koncepcijų vaidmenį moksliniame tikrovės pažinime ir socialinių pertvarkymų praktikoje. Analizuodamas F. Franko ir J. Bochensio pažiūras dėsningumo klausimu kaip tipiškas subjektyviam ir objektyviam idealizmui, autorius parodo pastarųjų pateikiamo problemos sprendimo ydingumą: subjektyvusis idealizmas, konvencionalistiškai aiškindamas dėsnių, neišvengia dėsningumo kategorijos subjektyvizacijos; objektyviojo idealizmo atstovai dėsnių fetišizuoja, paverčia savarankiška, tikrovės procesus valdančia esybe.

Pagrindinės disertacijos idėjos apibendrinamos išvadose.

Gerą išpūdį palieka disertacijos autoriaus mąstymo kultūra ir kalba. Gerai įvertinę V. Radvilavičiaus disertaciją, oficialieji oponentai — filosofijos mokslų daktaras I. Zaksas ir filosofijos mokslų kandidatas J. Minkevičius pareiškė ir kritinių pastabų: nepakankamai išgvilďentas dėsningumo ir dėsnių sąvokų turinys, nepakankamai atskleidžiama dėsningumo samprata magijoje, mitologijoje, daugiau dėmesio reikėtų skirti reliatyvizmo kritikai, socialiniams dėsningumo koncepcijos aspektams bei

---

² Ten pat, p. 74

³ Ten pat, p. 80.

dėsningumo supratimo subjektyvių veiksmų reikšmės klausimui. Išsamiau nušvietus šiuos problemos aspektus, dar labiau praturtėtų šis reikšmingas darbas apie tikrovės procesų dėsningumo dialektinio supratimo specifiką.

Ž. J a c k ū n a s

METODOLOGINĖS ISTORIŠKUMO PROBLEMOS NEGYVOSIOS GAMTOS MOKSLUOSE

Marksistinėje filosofinėje literatūroje gamtamokslinio pažinimo klausimai, jų tarpe ir filosofiniai istoriškumo principo pagrindai, tyrinėjami daugelio autorių. Tačiau istoriškumo negyvojoje gamtoje specifinis pobūdis kol kas nedaug tenušviestas. Šiuo požiūriu Genovaitės-Mildos Padolskienės disertacija¹ laikytina aktualiu moksliniu darbu.

Nors, kaip pažymi autorė, logiškumo požiūriu šiuolaikinė teorinė fizika ir chemija yra daug tobulesnės už biologiją, tačiau istoriškumo principo taikymo atžvilgiu negyvosios gamtos mokslai pastebimai atsilikę. Disertacijoje aptariami šių gamtos mokslų raidos ypatumai, analizuojamos ilgą laiką viešpatavusios pažiūros, jog gali vystytis ir keistis dangaus kūnai, gyvoji gamta, žmonių visuomenė, o mikroobjektai savo istorijos neturi, nagrinėjamas mechanistinis makrokūnų kitimo, kaip daiktų formos keitimosi, supratimas. Disertantė pabrėžia, kad, nesivadovaujant istoriškumo principu, nekintamų tikrovės pagrindų iliuzijos panaikinti negalėjo ir atomo suskaldymas bei naujų elementarių dalelių atradimas. Vienas iš pagrindinių veiksmų, sąlygojusių neorganinės gamtos, mikropasaulio reiškinių neistorišką supratimą, yra tam tikras jų kitimo, vystymosi „paslėptumas“. Istorinio požiūrio į tikrovę metodologinio pagrindimo sunkumai, pažymima disertacijoje, be kita ko pasireiškia ir tuo, kad netgi šiandien negyvosios gamtos mokslai nedaug teturi duomenų, kurie leistų argumentuotai kalbėti apie negyvosios gamtos pagrindų nuolatinį vystymąsi.

Liečiant vadinamąją dalelių elementarumo problemą, disertacijoje kartu apsisistojama prie klasikinei mechanikai būdingo požiūrio (tam tikru mastu pasireiškiančio ir šiandieninėje fizikoje), jog, remiantis pirmapradės materijos savybėmis, galima pažinti sudėtingiausias materialias sistemas, nagrinėjami tikrovės reiškinių sudėtingumo metodologiniai klausimai. Disertantė atkreipia dėmesį į dažnai nepakankamai skiriamus ontologinį ir gnoseologinį šių dalykų aspektus, pabrėžia, kad neteisinga tikrovės reiškinių vystymąsi suprasti kaip mažiau sudėtingų reiškinių

¹ G.-M. Padolskienė, Istorikumo principo taikymas negyvosios gamtos tyrime, filos. mokslų kand. dis., Vilnius, 1969, 177 p.